

Parenthesis (1) autoriteit en macht

Bij wijze van intro: pakweg voor 1960 gaan mentale stoornissen grotendeels terug op een te streng Ueber-Ich (neurosen); pakweg na 1990 hebben ze grotendeels te maken met een te zwakke impulscontrole (persoonlijkheidsstoornissen). Wat is er veranderd?

Nodig: studie van autoriteit.¹

Koppeling met individu, dwz met identiteit?

Pro memorie: identiteit is het complexe samenspel tussen vier cruciale verhoudingen:

- Verhouding tov andere gender
- Verhouding tov ander-gelijke
- Verhouding tov mijn lichaam en mezelf
- Verhouding tov autoriteit

Deze verhoudingen zitten vol normen en waarden (cfr Freuds model inzake identiteit: Ich, Es, Ueber-Ich) die door de maatschappij opgelegd worden.

Centraal daarin: de verhouding tegenover autoriteit, als bepalend voor de drie andere (inhoudelijk: de normen; formeel: de gestrengheid)

Identiteitsconstructie is gebaseerd op twee ontologische gerichtheden:

- erbij willen horen, dus zich conformeren naar de groep;
- autonoom willen zijn, dus eigen keuzes willen maken.

Vandaar ingebakken dubbelzinnige verhouding tov autoriteit. (Cfr infra deel II).

Dus: samenleven in een maatschappij vooronderstelt een regeling van de sociale verhoudingen, die weerspiegeld worden door de identiteit die de samenleving haar burgers voorhoudt.

HOE WORDEN DE VERHOUDINGEN TUSSEN MENSEN GEREGELD?

Op grond van *vrijwillige* onderwerping en *interne* dwang
= op grond van autoriteit

Of

Op grond van *verplichte* onderwerping en *externe* dwang

---

¹ Mijn visie op autoriteit is gebaseerd op H.Arendt, gelezen door een Lacaniaanse bril. Zie Arendt, H. (1954).

What is authority? Downloadbaar van:

<http://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEEArendtWhatIsAuthorityTable.pdf>

Verhaeghe, P. (2015). *Autoriteit*. Amsterdam: Bezige bij.

<http://paulverhaeghe.pschoanalysis.be/lezingen/rotary-contact-378-p24-25.pdf>

= op grond van macht

Functie van autoriteit is bijgevolg het regelen van de verhoudingen tussen mensen op grond van een vrijwillige onderwerping en een interne dwang.

Voordeel autoriteit:

- weinig geweld, veilige maatschappij
- veel sociaal vertrouwen wegens voorspelbaarheid

Nadelen ontbreken van autoriteit:

- onveiligheidsgevoel neemt sterk toe
- stijging sociale angst en veralgemeend wantrouwen

Onderscheid macht – autoriteit?

MACHT

Pure macht is dual (twee termen):

- iemand heeft macht over iemand anders omdat hij sterker/rijker is,
- en dus de ander kan dwingen om te gehoorzamen.

Macht berust op een **verplichte** onderwerping en op een **externe** dwang. Dit is de vroegere wet van de sterkste, tegenwoordig de wet van de rijkste. Macht is altijd uitgesteld geweld.

AUTORITEIT

berust op een drieledige structuur (drie termen):

- iemand heeft gezag over iemand anders
- omdat beiden **gelooven** in een derde gegeven, een grond voor of bron van autoriteit die buiten hen twee ligt.

Het verschil tussen autoriteit en macht is cruciaal, en heeft alles te maken met dat derde punt, **de externe grond of bron** voor autoriteit.

Bestaat er een 'natuurlijke' bron en dus een natuurlijk gezag? Bijvoorbeeld zoals bij opvoeding, de ouders als 'natuurlijke' autoriteit?

Zie Plato & Aristoteles: afwijzing van opvoeding als basismodel voor autoriteit, want handelt over ongelijken (kind/volwassene)

Zie rechtsfilosofie:

- elke bron of grond van autoriteit is arbitrair ('natuurlijke' autoriteit = macht);
- aan de oorsprong ligt er oorspronkelijk stichtend geweld (zie Freud: *Totem und Tabu*, de oermoord als vertrekpunt van patriarchale orde; zie elke geslaagde revolutie, bvb USA: van opstandelingen naar 'Founding Fathers')

- gevolg: elke (bron van) autoriteit kan vervangen worden door een andere (bron van) autoriteit, en dit via geweld (beeld je in dat IS wint?) – zie de ‘vadermoord’

DUS:

autoriteit berust op een **cirkelredenering**. Bijvoorbeeld: vaders (van paus tot gezinshoofd) hebben autoriteit als vertegenwoordigers van de almachtige Goddelijke vader; maar: de Goddelijke vader bezit autoriteit omdat de vaders in hem geloven en dat geloof afdwingen bij anderen.

Cfr infra: er zijn géén intrinsieke redenen waarom een bron DE bron voor autoriteit zou moeten zijn; de bron functioneert als bron **op grond van het geloof** erin.

Verhouding macht – autoriteit?

Het verschil tussen macht en autoriteit betekent niet dat ze elkaar volledig uitsluiten.

Bij autoriteit hoort er steevast een stuk macht en zijn er mensen die macht mogen uitoefenen. Autoriteit moet afdwingbaar zijn. We hebben het dan over **gezagsdragers**, iemand die het gezag mag dragen omdat hij of zij daarvoor van ons een collectieve toestemming gekregen heeft. Dit staat tegenover **machtshebber**.

In het geval van gezagsdragers spreken we over **gewettigde**, **legitieme** macht: ouders (ouderlijk gezag), leerkrachten, politie, rechters. In limietsituaties krijgen zij de toestemming om geweld te gebruiken.

Cfr uitspraak: “de overheid heeft het monopolie op geweld” (Max Weber)

Typisch: het feit dat zij gezag mogen dragen, blijkt vaak uit uiterlijke kentekenen: uniform, burgemeestersslerp, toga, in combinatie met een zekere theatraliteit

Wanneer een maatschappij te vaak moet overgaan tot het gebruik van macht, houdt dat een mislukking van autoriteit in. Normaal: *vrijwillige* onderwerping.

Toepassing: het onderscheid gezagsdrager/machtshebber laat toe hedendaagse klachten te corrigeren.

“Die leerkracht heeft geen autoriteit”

= autoriteit wordt hier voorgesteld als een *individueel* kenmerk, als iets wat een individu in meerdere of mindere mate kan hebben

Dit is fout, men verwacht autoriteit met charisma, met respect, of – nog erger – met macht.

Correcte lezing: een leerkracht kan alleen maar autoriteit *dragen* als wij hem of haar die autoriteit ook *verlenen*, als hij door ons, door zijn collega’s, door zijn directie gedragen wordt.

Vandaag doen we net het omgekeerde. Bijvoorbeeld: als een onderwijzer een kind straft, dan staan er onmiddellijk een rits boze ouders op de stoep. Vervolgens gaan we hem beschuldigen dat hij de leerlingen niet in de hand kan houden.

Vraag: hoe komt dit, welke maatschappelijke verandering ligt er daar ten grondslag van? Cfr infra

Cruciaal: oorsprong, bron of grond van autoriteit?

Het structurele onderscheid tussen macht en autoriteit ligt in de **externe bron** van autoriteit. Er bestaat geen 'natuurlijke' bron en dus geen 'natuurlijk' gezag – zie Blaise Pascal, *Pensées*.²

Meest bekende bron is religie. Wie gelooft in een goddelijke instantie is bereid zich te onderwerpen aan de vertegenwoordigers van God op aarde.

In haar tekst beschrijft Hannah Arendt³ het ontstaan van de grond voor de Westerse autoriteit in drie historische stappen:

- 1) Plato, met *De Staat*: koning filosoof bezit kennis van de eeuwige waarheden inzake het goede, het schone en het ware; dat maakt hem tot ideale autoriteit; de gewone burger volgt op grond van angst (uitvinding van de hel).
- 2) Rome, het Romeinse recht, de stichting van de stad, en vooral het belang van de traditie: *mores* (cfr 'moraal') worden *leges*, wetten, (cfr 'legaal'); de senaat, de senatoren, de voorvaders (*lares*, huisgoden = geesten van de voorvaders). Nb: voor Rome ligt autoriteit achter en beneden ons, de *grond of bron* van autoriteit
- 3) Christendom van de vierde eeuw (Augustinus) integreert de twee vorige: de eeuwige waarheid ligt in boven ons bij God, echte gelovigen onderwerpen zich daar spontaan aan. Jan-met-de-pet onderwerpt zich vooral op grond van angst voor straf, hel en vagevuur. De stichting van de kerk en de bijbehorende tradities worden doorgegeven via opvoeding en onderwijs.

Die drie historische gegevens komen samen en leveren de grond voor de traditionele autoriteit in het Westen.

---

² Pascal (1623-1662) https://nl.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

In gedachte 60 van zijn *Pensées* (<https://nl.wikipedia.org/wiki/Pensées>) stelt Pascal de vraag naar de basis van het gezag. Zijn antwoord is tot op heden even schokkend als verfrissend:

“Het hele rechtsbesef is gewoonte, met als enige argument het feit dat het ingeburgerd is; dat is de mystieke basis van zijn gezag. Wie het tot zijn oorsprong herleidt, doet het verdwijnen. Niets is zo feilbaar als deze wetten die gebreken willen corrigeren. Wie ze naleeft omdat ze rechtvaardig zijn, gehoorzaamt aan een rechtvaardigheid die hij zich inbeeldt, maar niet aan de wet in wezenlijke zin. Die berust geheel in zichzelf. Hij is wet en verder niets.” Voor Pascal houdt berust gezag op het geloof erin. Hijzelf kiest voor het religieuze geloof.

³ Hannah Arendt is een van de belangrijkste maatschappijkritische filosofen uit de vorige eeuw. Vandaag komt zij opnieuw sterk in de belangstelling omdat haar studies over totalitarisme bruikbaar zijn voor wat er politiek nu aan de hand is. Zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Hannah_Arendt

Mijn samenvattende interpretatie:

- de grond voor de Westerste autoriteit ligt in het PATRIARCHAAT, met zowel een religieuze, een wettelijke als een traditionele invulling. Bvb koningen die hun gezag van God kregen, '*le droit divin*' en wetten uitvaardigden
- de vrijwillige onderwerping gaat terug op een combinatie van *kennis* en *angst*

KENNIS

Vrijwillige onderwerping aan de externe bron van gezag en aan de gezagsdragers is gebaseerd op kennis, verworven via opvoeding en onderwijs (zie Elias, verinnerlijking als historisch evoluerend proces).

- Hoe meer *kennis* iemand verworven heeft, hoe meer hij bereid zal zijn zich te onderwerpen aan een autoriteit in functie van een gemeenschappelijk belang (zie Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*: individuele inperking is noodzakelijk voor culturele vooruitgang).
- Welke kennis? Wie geeft er de kennis door? Wie garandeert er de waarheid/juistheid van de kennis?

ANGST

Wie die kennis niet bezit, zal zich 'vrijwillig' onderwerpen op grond van *angst*.

Welke angst? Traditioneel voor 'hogere' instanties (God, koning, directeur); tegenwoordig vooral sociale angst, komende van de ander-gelijke; in beide gevallen zelfde straf: uitsluiting.

MAATSCHAPPELIJKE TRANSITIE OP VLAKE VAN AUTORITEIT

We hebben eeuwenlang in het patriarchaat geloofd, op grond waarvan we bereid waren ons vrijwillig te onderwerpen aan al wie een vaderlijke positie innam.

Autoriteit staat of valt met het geloof in de grond ervan; valt dat geloof weg, dan functioneert die vorm van autoriteit niet langer. Dit is wat Hannah Arendt besluit in 1954: we geloven niet langer in de traditionele grond, dus de traditionele autoriteit verdwijnt.

Laatste zin van Hannah Arendts essay gaat over de betekenis van dit wegvallen:

(this) means to be confronted anew (...) by the elementary problems of human living-together.

Dwz: met de regeling van de verhoudingen tussen mensen

Dus: huidige problemen met autoriteit zijn geen gevolgen van

- te weinig autoriteit (oplossing in dat geval: meer autoriteit)

- wel van het wegvallen van het geloof in de grond van de *traditionele* autoriteit

Oplossing: maatschappelijke evolutie naar een **nieuwe grond** voor autoriteit, in combinatie met een **nieuwe organisatiestructuur**.

Eerste effecten van de verdwijning van de traditionele autoriteit:

- Algemeen: macht neemt over, 'verruwing van de maatschappij' = omgangsregels van weleer worden niet langer vrijwillig gevolgd
Cfr intro: van 'neurosen' naar 'stoornissen in de impulscontrole' & accentverschuiving naar het forensische veld
- Alle traditionele (die zich beroepen op het vader-weet-het-beter model) gezagsdragers (ouders, leerkrachten, politie, politici) zijn hun ooit vanzelfsprekend gezag kwijt
- Autoriteit wordt op zich beschouwd als voorbijgestreefd, ouderwets, op grond van een fout idee: dat autoriteit en patriarchale autoriteit synoniem zijn

Maatschappelijke reactie op verdwijning traditionele autoriteit:

- Negatief: toenemend onveiligheidsgevoel en wantrouwen, pleidooi voor 'law and order', dwz voor een terugkeer naar 'de goede oude tijd'; gevolg: evolutie naar machtshebbers

Merk op: sluit aan bij cultuurpessimisme, zie Spengler en cie

- Positief: transitie naar andere bron voor autoriteit met andere organisatievorm = sociale transitie naar andere samenleving met nieuwe gezagsdragers

Merk op: sluit aan bij vooruitgangsoptimisme

Pleidooi voor terugkeer naar 'law & order': verdwijning van traditionele autoriteit zorgt voor angst, met als gevolg manipuleerbare mensen (zie populisme) en installatie van machtshebbers

Vb Trump, Putin, Erdogan,...: geen 'vader des vaderlands', wel machtshebbers

Bij een dergelijk pleidooi worden de uitwassen van het patriarchaal gezag 'vergeten':

- Uitgesproken ongelijkwaardigheid, met als gevolg misbruik (vroeger: vrouwen en kinderen; tegenwoordig: de niet-productieven)
- Verheerlijking van 'trouw aan de leider' – in terugblik = zwijgplicht en medeplichtigheid aan misbruik (zie omerta bij de maffia)
- gebrek aan transparantie: hoe lager in de piramide, hoe minder toegang tot kennis en informatie

Transitie naar een nieuwe bron voor en organisatievorm van autoriteit

Oplossing: maatschappelijke installatie van een **andere grond** voor autoriteit, in combinatie met een **andere organisatiestructuur**.

- Andere grond: wetenschappelijk gefundeerde kennis in functie van algemeen belang
- Nieuwe organisatiestructuur: horizontaal netwerk met knooppunten, met accent op zelforganisatie en zelfdeterminatie

Merkbaar als bottom-up beweging: implementatie van horizontale netwerkautoriteit is overal zichtbaar, zowel binnen arbeidsorganisatie, opvoeding, journalistiek, politiek

Casus journalistiek: klokkenluiders, *WikiLeaks*, *Luxleaks*, en *Panamapapers*

Verdwijning traditionele top-down autoriteit bewerkt ook verdwijning verplichte 'trouw' en 'loyauteit', zijnde zwijgplicht

Casus bedrijfswereld: horizontale organisatie levert meer winst en hogere arbeidssatisfactie op, want opnieuw verantwoordelijkheid én macht, agency, zeggenschap, collegialiteit.

Voorbeelden: Semco, Buurtzorg, Schoenen Torfs, ... ⁴

Belangrijkste casus is de politiek: geloof in traditionele en typisch piramidale partijpolitiek is verdwenen, met als nadeel macht & opkomst populisme;

Horizontaal: opkomst van burgerinitiatieven, verdwijning van links-rechts tegenstelling, verschuiving van electorale democratie naar deliberatieve democratie.⁵

BESLUIT:

- Verspreiding van nieuwe autoriteit via het vertoog en bijbehorende praktijken (opvoeding, arbeidsorganisatie, ...) – zie laatste parenthesis
- Belangrijkste probleem: erkenning van wetenschappelijke kennis als nieuwe grond en aanvechting daarvan via fake news en fake science – zie volgende parenthesis

---

⁴ Vooral Semco is een begrip geworden, zie

<https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/lees/biografieen/s/ricardo-semmler.html>

⁵ zie <http://paulverhaeghe.psychoanalysis.be/lezingen/2015Lokaal10%20-%20Gemeenten,%20maak%20werk%20van%20deliberatieve%20democratie.pdf>

Parenthesis (2): kennis als bron van autoriteit

'Vrijwillige' onderwerping aan de externe bron van gezag is gebaseerd op een combinatie van **kennis** en **angst**

Hoe meer *kennis* iemand verworven heeft, des te meer hij bereid zal zijn zich vrijwillig te onderwerpen aan een autoriteit in functie van een gemeenschappelijk belang.

Wie die kennis niet bezit, zal zich 'vrijwillig' onderwerpen op grond van *angst*. Zie Plato, *De Staat*, met de uitvinding van het laatste oordeel en de hel.⁶

Welke kennis? Wie geeft er de kennis door? Wie garandeert er de waarheid/juistheid van de kennis?

Zeer belangrijke vragen voor een vak maatschappijkritiek: wie of wat garandeert de kennis? Zie cirkelredenering binnen autoriteit.

Vroegere zekerheid bij religie als kennis

Nu zekerheid bij wetenschappelijke kennis

MAAR: wetenschap andere houding: nooit zekerheid, steeds voorlopig

BOVENDIEN: ook met wetenschappelijke kennis als bron voor autoriteit ontmoeten we structureel hetzelfde probleem: externe bron is arbitrair en dus moet ze 1) verspreid en 2) geloofd worden

Probleem vandaag: fake science, vaak verspreid via fake news

Welke kennis is waar, en hoe ervoor zorgen dat zij erkend wordt?

Hoe ingaan tegen fake news, fake science?

Ruimer: wanneer kunnen we wetenschap als juist en waar beschouwen?

Oorzaken fake news/fake science?

- Verdwijning van traditionele autoriteit
- Machtsuitoefening door lobbygroepen en 'alfa males'
- Vermarkting van de wetenschap
- Vermarkting van de nieuwswereld

Wetenschap als waarheids criterium

In vergelijking met kunst en religie tekent wetenschap een andere verhouding uit tussen mens en wereld. Dit verschil toont het onderscheid tussen weten en waarheid.

---

⁶ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Staat_\(Plato\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Staat_(Plato))
https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_verhaal_van_Er

Kunst en religie handelen over waarheid,
Wetenschap focust op weten.

Weten betreft de natuurwetenschappelijke wereld, en is daarom

- objectief en veralgemeenbaar
- cumulatief
- makkelijk doorgeefbaar, onderwijsbaar
- hoopt op volledigheid

Waarheid handelt over existentiële vragen, en is daarom

- steeds contextueel
- niet cumulatief, elke generatie begint ahw opnieuw met dezelfde problemen; om de zoveel tijd keren dezelfde oplossingen terug
- moeilijk onderwijsbaar/doorgeefbaar
- structureel onvolledig – ‘de’ waarheid kan nooit volledig gezegd worden

Kennis en weten staan aan de kant van de wetenschap; waarheid ligt binnen het ethische veld. **De moeilijkheid begint op het ogenblik dat men deze twee met elkaar verwacht.**

Oorzaken van de verwarring tussen weten en waarheid:

- Verwaarlozing van ethiek in wetenschappelijk onderzoek
- Verwaarlozing van het onderscheid tussen geesteswetenschappen en exacte wetenschappen
- Structureel epistemologisch
- Vermarkting van de wetenschap

Eerste oorzaak:

SPLITSING WETENSCHAP EN ETHIEK

Methodologische vereiste: wetenschappelijk onderzoek moet waardenvrij gebeuren, dwz het onderzoek moet onafhankelijk zijn van tijd, persoon en plaats (en dus vlot gerepliceerd kunnen worden). Dit is duidelijk het geval bij natuurwetenschappelijke gegevens.

MAAR, voorafgaand aan en volgend op het onderzoek:

- Moet de onderzoeker *probleemstellingen* formuleren
- Kunnen wetenschappelijke onderzoeksbevindingen op verschillende manieren *toegepast* worden.

Wat meteen betekent dat ethiek toch een centrale rol speelt bij onderzoek:

- wie bepaalt welke problemen er op de onderzoeksagenda komen (en dus een oplossing kunnen krijgen) en welke niet?
- Op welke manier worden de resultaten van wetenschappelijk onderzoek gebruikt?

Belangrijke factor: wie betaalt het onderzoek?

= onderscheid tussen onafhankelijk onderzoek en gesponsorde research.

Keuze voor onderzoeksvragen & voor toepassingen berust op een bepaalde mens- en maatschappijvisie, en dus op een bepaalde ethiek.

Wanneer een maatschappij zichzelf wil gronden in wetenschap (hoe organiseren we uitwisseling goederen/diensten, hoe regelen we de verhoudingen tussen mensen?), dan moeten daarbij keuzes gemaakt worden, *voorafgaand aan wetenschappelijk onderzoek*:

- Welke maatschappij willen we? Wat zijn volgens ons de problemen, en hoe lossen we die op?
- Hoe ziet een ideale mens er volgens ons uit? Wie is die 'ons'?

Vb Nazi Duitsland: ideale maatschappij is het duizendjarige Reich, bevolkt door Ariërs. Dus: wetenschappelijk onderzoek om dit zo efficiënt mogelijk te bereiken. Het onderzoek gedaan door Naziwetenschappers was zeer hoogstaand, zeer probleemoplossend én zeer onethisch.

Risico van een zogenaamde 'rationele ethiek', waar de rede instrumenteel toegepast wordt in functie van een vooraf bepaald doel.

Daarmee monden we terug uit bij de vraag naar autoriteit, waarbij we vertrokken zijn: wat is de basis voor de autoriteit/het gezag van de wetenschap?

De ethische randvoorwaarden (die overigens niet ontkennen dat wetenschap een intrinsieke mate van juistheid of waarheid kan bevatten) tonen hoe de *autoriteit* van de wetenschap los staat van haar *juistheid*, en bepaald wordt door een *maatschappelijke consensus* over de vorm die we willen geven aan onze maatschappij.

Tweede oorzaak:

VERWAARLOZING ONDERSCHIED EXACTE EN GEESTESWETENSCHAPPEN

Natuurwetenschappen, exacte wetenschappen, beta-wetenschappen (wiskunde, natuurkunde, scheikunde, ...) zijn gebaseerd op wetmatigheden, maken gebruik van wiskundige modellen en experimentele toetsing. Toetsstenen: replicatieonderzoek en predictie; deterministisch ('als dit, dan dat'); universeel. Doel: exact weten.

Geesteswetenschappen, menswetenschappen, alfa-wetenschappen (taal, geschiedenis, filosofie, ...) maken gebruik van kwalitatieve methodes. Particulier-contextueel. Accent op betekenis en waarden. Doel: begrijpen en verklaren.

Exact weten bestaat in de exacte wetenschappen, zij het dat verschillende perspectieven (Newton, Einstein) een andersoortig weten voortbrengen (cfr infra). Exact weten bestaat niet in de geesteswetenschappen. Verschillende interpretaties berusten op verschillende perspectieven en/of verschillende contexten.

Legitimering exacte wetenschappen: rationeel in kaart brengen van de werkelijkheid; pragmatisch-technologische toepassingen die voor een betere leefomgeving kunnen zorgen.

Legitimering van geesteswetenschappen: zij bieden steeds verschuivende antwoorden op existentiële vragen, waar de exacte wetenschappen structureel tekortschieten en nooit definitieve antwoorden kunnen bieden.

Probleem: waar plaatsen we de gammawetenschappen: psychologie, economie, sociologie, ...?

Zijn géén exacte wetenschappen, want:

- Resultaten zijn contextafhankelijk
- Leveren nauwelijks betrouwbare predicties op
- Repliceerbaarheid is zwak
- Kwantitatief onderzoek volstaat niet, kwalitatief onderzoek (casusgericht) is noodzakelijk en levert meer overtuigende, zij het altijd beperkte bevindingen op
- Ethische randvoorwaarden zijn hier sterk determinerend: wat gaat men onderzoeken met welk doel?

Het verschil tussen gamma en beta werd recent pijnlijk duidelijk: heel veel onderzoek in de psychologie is nauwelijks repliceerbaar, naast tal van andere problemen.⁷

Zie: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1745691612465253>

Toch worden gammawetenschappen steeds meer op dezelfde leest geschoeid als exacte wetenschappen en dit terwijl de eisen die men terecht stelt aan exacte wetenschappen – dat elk onderzoek herhaalbaar moet zijn los van tijd, plaats en persoon – onmogelijk waar kunnen gemaakt worden door de menswetenschappen.

Een cruciaal gevolg van de typische aard van de gammawetenschappen is dat zelfs bona fide onderzoeksresultaten nooit dezelfde veralgemening kunnen opleveren als die van de natuurwetenschappen. Ogenscheinlijk gelijkaardig onderzoek levert vaak verschillende resultaten op, en is enkel geldig voor de context waarbinnen het onderzoek gebeurde.

De claim dat onderzoeksresultaten wèl veralgemeenbaar zouden zijn ('het is wetenschappelijk bewezen dat ...') veroorzaakt **een toenemende ongeloofwaardigheid bij het bredere publiek**. Zolang menswetenschappen het model van de natuurwetenschappen onveranderd volgen, zullen hun resultaten betwistbaar en betwifelbaar blijven en daalt hun autoriteit.⁸

---

⁷ Open Science Collaboration (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349, <http://science.sciencemag.org/content/349/6251/aac4716>

⁸ Ter inspiratie, lees Flyvbjerg, B.(2001). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press
https://en.wikipedia.org/wiki/Making_Social_Science_Matter

Vandaar een pleidooi om menswetenschappen en gammawetenschappen opnieuw hun eigen statuut te geven, met het in rekening brengen van mogelijkheden, beperkingen en eigen methoden. Kwalitatief onderzoek en single case-studies (= eigen methoden), waarbij de context in rekening gebracht wordt (= beperking), kunnen wetenschappelijk uiterst relevante resultaten opleveren.

Derde oorzaak: STRUCTUREEL-EPISTEMOLOGISCH

Wat geeft ons de zekerheid dat wetenschappelijke bevindingen een correcte weergave van de werkelijkheid zijn? De vraag klinkt hedendaags (zie klimaatverandering), maar is veel ouder.

Vanaf het begin is wetenschap op zoek naar **zekerheid** met als middel daartoe op onderzoek gebaseerde kennis (zie Descartes: 'Je pense, donc je suis').

Hierbij hanteert de moderne wetenschap in haar aanvangsperiode (17de eeuw) een aantal axioma's, die teruggaan op een christelijke interpretatie van Plato en Aristoteles:

- er bestaat een 'hogere' wereld die de waarheid bevat (Plato: schaduwen in de grot versus ideale vormen; christendom: aarde versus hemel) – let op de hiërarchie
- in de natuur ligt er een wetmatige ordening, op grond van god / op grond van de natuurwetten (op grond van de hogere orde dus)
- de mens staat bovenaan de scala naturae (en eigenlijk ook erbuiten)
- er is een splitsing tussen mens (wetenschapper) en de rest van de natuur
- de natuur kan objectief bestudeerd worden, dwz de wetenschapper beïnvloedt het door hem bestudeerde object niet

Vandaar het idee van **'ontdekking'**: de wetenschapper *ontdekt* de wetten van de natuur, die onafhankelijk van hem al in de werkelijkheid aanwezig waren

In deze redenering is:

- de natuur een op zich bestaande feitelijkheid, met daarin besloten een ordening volgens interne wetten, onafhankelijk van de wetenschapper
- het doel van de wetenschap is de ontdekking van die ordening en van de wetten die aan de basis van de ordening liggen

Implicaties:

- er is slechts één juiste wetenschap, als weerspiegeling van de natuur
- er bestaat een 'natuurlijke' (eventueel: door god bepaalde) orde der dingen
- wie die wil wijzigen, gaat in tégen de wetten van de natuur (eventueel: van god)

Wetenschap biedt derhalve een spiegelbeeld van de werkelijkheid, wetenschappelijke kennis correspondeert één op één met de natuur

= het **'realisme'**

Bij nader inzien: de 'wetten' van de natuur kunnen we slechts ontdekken als we vertrekken vanuit bepaalde axioma's, die op zich onbewijsbaar zijn. **Wat meteen betekent dat we vertrekken bij bepaalde aannames en dus bij een geloof in die aannames.**

Dit valt terug te vinden bij:

- Descartes: God als garant dat de natuur en mijn observaties mij niet bedriegen – 'un dieu non-trompeur'
- Vergelijk Spinoza: Deus sive natura: 'wetten' van de natuur/wetten van god komen formeel op dezelfde redenering neer
- Vergelijk Einsteins reactie op chaostheorie: 'God does not play dice with the universe'

Zolang het geloof in de basisaannames (god en/of de natuurwetten) en dus de bijbehorende autoriteit niet in vraag gesteld worden, blijft het 'realisme' overeind. Vanaf eind negentiende eeuw (cfr infra) komt het 'realisme' onder vuur te liggen, omdat de basis wèl in vraag gesteld wordt.⁹

Kernvraag die op de voorgrond komt te staan:

wat is de verhouding tussen wetenschap en werkelijkheid?

Vanaf het begin staan er twee extreme standpunten tegenover elkaar, die doorheen de geschiedenis verschillende vormgevingen en benamingen zullen krijgen:

In het ene extreme standpunt gaat men ervan uit dat wetenschappelijke kennis perfect correspondeert/moet corresponderen met de materiële werkelijkheid (realisme/sciëntisme);

In het andere extreme standpunt (nominalisme/constructivisme) gaat men ervan uit dat wetenschap een constructie is die op de werkelijkheid gelegd wordt.

Waarbij het ene extreme antwoord ('realisme': wetenschap als weerspiegeling van de werkelijkheid) naar een ander even extreem antwoord kan verschuiven: het 'constructivisme' dat wetenschap opvat als een constructie die aan de werkelijkheid opgelegd wordt.

Een summier historisch overzicht:

Kant: a priori categorieën

De twee tegengestelde visies werden sterk genuanceerd door Kant. We kunnen de wereld ('Das Ding an sich') nooit als dusdanig kennen; kennis verwerven we via onze kenvermogens (van zintuiglijke waarnemingen tot

---

⁹ Terzijde: dit gebeurde ook al in de vierde eeuw voor Christus in het klassieke Griekenland, met de sofisten. Een cyclische visie op de geschiedenis is vaak accurater dan een lineaire.

denkprocessen en oordelen), die ons kunnen misleiden, vandaar dat we kennis op zich steeds rationeel moeten onderzoeken.

Modern vertaald: de door Kant geïnspireerde wetenschapper moet heel kritisch zijn tegenover zichzelf en de methodes die hij gebruikt; een volledige kennis als ware weerspiegeling van de natuur is onmogelijk. Rationele kennis is wél mogelijk, maar altijd voorlopig ('voortschrijdend inzicht') en verschuivend.

Vanaf Nietzsche ('perspectivisme') kantelt de balans naar het constructivisme.

- wetenschap kijkt altijd met een bepaalde bril naar de werkelijkheid, zodat het beeld van die werkelijkheid daardoor ingekleurd wordt;
- er zijn verschillende brillen; bewustzijn van het eigen perspectief kan helpen om de impact van het perspectief te (h)erkennen;
- andere perspectieven bieden andere beelden; helaas heerst er meestal een verregaande intolerantie tussen verschillende perspectieven.

Popper: falsificatie

- er bestaan geen onbevooroordeelde, theorievrije waarnemingen; waarneming krijgt pas betekenis binnen de context van een vooraf bestaande theorie (een appel valt; hoe en waarom hij valt, de verklaring dus, is theorieafhankelijk)
- criterium: een uitspraak is wetenschappelijk als er geen waarnemingen mee in tegenspraak zijn (voorwaarde: falsifieerbaarheid)

Kuhn: paradigmatheorie

- 'normale' wetenschap: is gebaseerd op een paradigma (een combinatie van een theorie, onderzoeksmethoden en voorbeelden van 'best practices') dat ruim gedeeld en daarom niet meer in vraag gesteld wordt; het dominante paradigma heeft een hoog probleemoplossend vermogen, precies daarom is het dominant
- 'revolutionaire' wetenschap: een nieuw paradigma blijkt beter in staat nieuwe puzzels op te lossen en neemt de plaats in van het vorige;
- wetenschap kent geen lineaire, cumulatieve evolutie, maar wel een ontwikkeling met breukvlakken

voorbeeld: overgang van Newtoniaanse mechanica naar Einsteins relativiteitstheorie.

Merk op dat de juistheid van een paradigma afhangt van twee zaken:

- o haar probleemoplossend vermogen
- o én een brede aanvaarding ervan door de wetenschappers - zie Semmelweis, hoog probleemoplossend vermogen, toch niet aanvaard door zijn collega's, man werd gek verklaard, stierf in psychiatrie, vermoedelijk door hardhandige 'behandeling'.¹⁰

---

¹⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Ignaz_Semmelweis

Deze discussie gaat niet over het geslacht van de engelen, maar heeft een zeer hoog actualiteitsgehalte precies in het licht van de noodzaak aan een objectieve grond om cultuur- en maatschappijkritiek te formuleren.

Vanaf tweede helft vorige eeuw zien we gaandeweg de volgende evolutie in het denken hierover:

Eenzelfde verzameling empirische waarnemingen kan op verschillende wijzen geïnterpreteerd worden, afhankelijk van het perspectief, de theorie, het paradigma. Discussies tussen paradigma's zijn zeer moeilijk, omdat de aanhangers van de verschillende paradigma's elkaars argumenten en uitgangspunten niet erkennen.

Eind vorige eeuw komt dit in een versnelde evolutie en komen er extreme ideeën:

- als wetenschap nooit een definitief-correcte weergave van de werkelijkheid kan zijn, dan is ze alleen maar een constructie, die samenhangt met macht
- vervolgens: waarheid is een product
- ten slotte: 'post truth', 'post fact society', 'alternative facts' ¹¹

De verwarring tussen beta en gamma wetenschappen draagt daar nog toe bij, samen met het ontkennen van de ethische randvoorwaarden.

Gevolg: ideologische discussies worden vermomd als wetenschappelijke discussies, waardoor wetenschap haar geloofwaardigheid verliest – cfr het gebruik van termen zoals 'Believers' versus 'non-believers'.¹²

Dit is vreemd, omdat wetenschap vandaag de dag over veel krachtiger onderzoeksmethodes beschikt dan ooit te voren, met als resultaat meer overtuigende onderzoeksresultaten en beter onderbouwde kennis.

Hoe komt dit?

Zie het vorige college: dit probleem maakt deel uit van een ruimere maatschappelijke verandering, met betrekking tot de grond van de autoriteit.

---

¹¹ Rob Wijnberg heeft over dit onderwerp een aantal uiterst boeiende artikels geschreven in *De Correspondent* (zie https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Correspondent). Ze zitten wel achter een betaalmuur, maar een nieuwe lezer kan een aantal artikels gratis lezen:

<https://decorrespondent.nl/957/hoe-waarheid-een-product-werd/96497703522-e7d6310b>

<https://decorrespondent.nl/6622/waarom-feiten-niet-het-antwoord-zijn-op-nepnieuws/667719741612-5b363de8>

¹² Ter illustratie:

- Werkzaamheid antidepressiva, jubelbericht eind februari 2018: ze werken toch, ondanks eerdere negatieve berichten

[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(17\)32802-7/fulltext](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(17)32802-7/fulltext)

- In exact dezelfde week: samenvatting van twintig jaar studie, met als besluit dat anti-depressiva nauwelijks beter werken dan placebo's

<https://decorrespondent.nl/7982/podcast-waarom-werkt-het-placebo/804853364172-16d74b9c>

Wetenschap is niet langer juist omdat de Opperwetenschapper (Einstein, Darwin, ...) het gezegd heeft (patriarchale autoriteit).

Wetenschap is juist wanneer ze *door een netwerk van wetenschappers* bevestigd wordt (horizontale netwerkautoriteit).

De overgang van patriarchale top-down autoriteit naar horizontale bottom-up autoriteit impliceert een tussenperiode waarbij macht vaak de overhand haalt.

Gevolg: fake science en desinformatie, tgv machtsmisbruik

Ter illustratie casus krant DS, eind november 2017: “Week van het weten”, jonge topwetenschappers komen aan het woord om feiten van fictie te onderscheiden.

De openingsbijdrage (20 november 2017) handelt over immigratie en integratie, waarin een onderzoekster stelt dat intercultureel contact op gelijke voet de integratie sterk bevordert en dat bijgevolg de houding van de meerderheidscultuur cruciaal is. Daarop aansluitend stelt een tweede onderzoeker dat het begrip ‘migratie’ niet eenduidig is, en dat de invulling van het begrip zowel de perceptie van migratie bepaalt als de reacties daarop door de mensen van het gastland.

De dagen daarop komt het in de krant tot een fel debat, met vier reacties van vier andere wetenschappers en een afsluitend stuk van de eerste auteur, in totaal dus zeven artikels. De inzet gaat niet langer over integratie maar vooral over de volgende vraag:

- bestaan er objectieve wetenschappelijke bevindingen?
- Is het (on)mogelijk om die wetenschappelijke bevindingen objectief te rapporteren?

Het meest aanvaardbare antwoord komt van Ruben Mersch:

De oplossing is dat verschillende onderzoeksgroepen op hetzelfde onderwerp werken, zodat op die manier de ene groep de blinde vlekken van de andere groep ontdekt en een correcte kennis uiteindelijk toch komt bovendrijven. Onderzoek moet repliceerbaar zijn door andere onderzoekers en de replicatie moet mits in achtname van de context, hetzelfde resultaat opleveren.

Dit illustreert een verschuiving naar een **netwerkautoriteit**, tegenwoordig vaak tegengewerkt vanuit **macht** waarbij de volgende nepargumenten verschijnen:

- verdachtmakingen (‘Het is niet écht wetenschappelijk’; ‘Wat wil je, die onderzoeksgroep is links’),
- het bekritisieren van de gebruikte onderzoeksmethodes als men niet akkoord gaat met de *resultaten* van een onderzoek (in de

menswetenschappen kan de gebruikte methodologie *altijd* bekritiseerd worden)¹³

- randfenomenen, met als uitschieter de status van de onderzoeksgroepen (wie behoort tot een 'top'universiteit? Wie publiceert in 'top'tijdschriften? Wie is het meest ingebed in de wetenschappelijke niches en wordt dus het meest geciteerd?).

Het risico dat besluiten van een dominante groep als meer wetenschappelijk beschouwd worden dan die van de niet-dominante, is zeer reëel. Daarmee zijn we terug bij af, bij macht en bij de noodzaak aan een nieuwe grond voor autoriteit.

Vierde oorzaak:

VERMARKTING VAN DE WETENSCHAP

'De grote transformatie' (Polanyi) waarbij de markt de volledige maatschappij overgenomen heeft, geldt ook voor de wetenschap, met een dubbel gevolg:

1; wetenschap wordt gebruikt voor marktdoeleinden

2; wetenschappelijk onderzoek wordt georganiseerd volgens de principes van de vrije markt.

Wetenschap en marktdoeleinden

Onderscheid toegepast onderzoek en fundamenteel onderzoek

- Toegepast onderzoek: bijna altijd in opdracht van economie en industrie en dus afhankelijk
- Fundamenteel onderzoek: willen begrijpen en verklaren, zonder concreet toegepast doel – meestal onafhankelijk

Op zich is er niks verkeerd met toegepast onderzoek, zij het dat er een hellend vlak is van toegepast naar vervalst onderzoek. Enkel onafhankelijk onderzoek is wetenschappelijk betrouwbaar.¹⁴

Vergelijk: medische informatie gebaseerd op door de farmaceutische industrie gesponsord onderzoek versus informatie komende uit onafhankelijk onderzoek – zie de <https://www.cochranelibrary.com>

---

¹³ Jan Celie onderzocht de kwaliteit van de studies over de effectiviteit van psychotherapie bij depressie, die gebruikt werden in een meta-analyse. *Blijkt dat geen enkele ervan de methodologische standaard haalt.* Toch werden ze gepubliceerd in toonaangevende tijdschriften. Zie <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2017.00939/full>

¹⁴ Zie

https://www.onderzoeksraad.nl/nl/media/inline/2018/7/10/74febf62b9dcovv_20183262_interactieve_versie_strategische_leeropdracht_180306.pdf

Casus: inenting tegen griep

- er is nauwelijks wetenschappelijke evidentie voor een positief effect
- toch wordt inenting ieder jaar massaal gepromoot, wat een winst oplevert van twee miljard dollar¹⁵

Fundamenteel onderzoek

Ervaring wijst uit dat fundamenteel onderzoek onbedoeld aan de basis ligt van latere innovatieve toepassingen. Belangrijkste voorbeeld: computers zijn ondenkbaar zonder de vooruitgang in de zuivere wiskunde van een eeuw geleden.

Probleem: huidig onevenwicht tussen toegepast en fundamenteel onderzoek – onderzoeksgroepen krijgen steeds minder geld van overheidswege en moeten aankloppen bij bedrijven.

Wetenschappelijk onderzoek georganiseerd volgens de principes van de vrije markt

Universiteiten en onderzoeksinstituten worden ‘wetenschapsbedrijven’. Dit bepaalt niet alleen de aard en inhoud van het onderzoek (zie toegepast onderzoek), maar ook het personeelsbeleid: ‘publish or perish’.

Achtergrond: meritocratie gebaseerd op kwantitatieve wegingen van kwaliteit. Gevolgen: onderzoek wordt belangrijker dan onderwijs; voornaamste output zijn publicaties, en dan bij voorkeur in A1-tijdschriften, en het aantal keer dat een onderzoek geciteerd wordt, met als resultaat bikkelharde concurrentiestrijd

Perverse effecten, legaal: opsplitsen van onderzoek; elkaar en zichzelf citeren; opportunisme bij keuze onderzoeksvragen; verdwijnen van onderzoeksgebieden die niet ‘in de markt’ liggen; sponsoring zoeken in de bedrijfswereld, en dus verlies van onafhankelijkheid

Perverse effecten, op de rand: wetenschappelijke tijdschriften worden winstgevende tak voor uitgeverijen – ontstaan van neptijdschriften; tegenreactie: open access tijdschriften, gerund door wetenschappers

Perverse effecten, illegaal: wetenschappelijke ethiek om zeep (plagiat, vervalste statistieken, verslagen van fictief onderzoek) ¹⁶

zie Diderik Stapel https://nl.wikipedia.org/wiki/Diederik_Stapel

BESLUIT:

---

¹⁵ L.Bonneux, Waarom ik me niet laat vaccineren tegen de griep, DS, 17 februari 2020.
Zie https://www.standaard.be/cnt/dmf20200216_04851445

¹⁶ John Ioannidis schreef daar in 2005 een baanbrekend artikel over: *Why most Published Research Findings are False* (2005).
<https://journals.plos.org/plosmedicine/article/file?type=printable&id=10.1371/journal.pmed.0020124>

Willen we wetenschappelijk onderzoek gebruiken als basis voor maatschappijkritiek, dan moet het onderzoek minimaal aan de volgende vereisten beantwoorden, en dit naast de methodologische eisen:

- Elke onderzoeker/elk onderzoek moet zich de vraag stellen welke ethische achtergrond (mensvisie, maatschappijvisie) hij hanteert.
- De gemeenschap moet onafhankelijk onderzoek zoveel mogelijk bevorderen en dus bekostigen.
- Een onderzoeksgroep die niet onafhankelijk is (gesponsord door industrie, uitgevoerd door een denktank van een bepaalde ideologische strekking, ...) moet dit uitdrukkelijk vermelden bij het door hen uitgevoerde onderzoek ('disclaimer').
- Wetenschappelijke conclusies en adviezen moeten gebaseerd zijn op meerdere onderzoeken, van verschillende, bij voorkeur onafhankelijke onderzoeksgroepen.
- Positiefwetenschappelijke onderzoeksbevindingen moeten een consensus van onderzoeksgemeenschap krijgen – zie klimaatverandering; merk op: dit illustreert de cirkelredenering aan de basis van autoriteit: iets is waar omdat een grote groep zegt dat het waar is.
- Onderzoeksbevindingen van gamma en alfawetenschappen moeten contextueel gekaderd worden.

Parenthesis (3): verspreiding via vertoog en praktijken

Hoe wordt het maatschappelijk model van uitwisseling en sociale verhoudingen zoals bepaald door autoriteit/macht, opgelegd aan individuen zodat de verinnerlijking tot stand komt?

Antwoord: via het dominante vertoog en de bijbehorende praktijken.

De denkbepelden die aan de basis liggen van de verdeling van goederen en diensten en van de regeling van de verhoudingen worden opgelegd vanuit een overkoepelend en dwingend symbolisch kader. Michel Foucault noemt dit het **vertoog** ('discours').¹⁷

VERTOOG

De vraag naar de verhouding tussen wetenschap en werkelijkheid kunnen we ook als volgt formuleren: welke **betekenis** geven wij aan de werkelijkheid? En waarom beschouwen wij die betekenis als juist of waar?

Hoe ontstaat betekenis?

Gebaseerd op de structurele linguïstiek:

- Onderscheid betekenaar/betekende en betekenis
- Arbitraire verhouding tussen betekenaar en betekende
- Betekenisverlening is steeds voorlopig en gebeurt contextueel en retroactief.

Gevolg: betekenisverlening is uitermate **manipuleerbaar**.¹⁸

Toepassing, beperkt: **framing**.

In ons taalgebruik hanteren we metaforen, beeldspraak, waardoor we een extra betekenis verlenen aan wat we willen zeggen. Lees het verhelderende artikel van Ann-Sofie Dekeyser, *'Metaforen zijn een virus'. Hoe beeldspraak ons definieert.* (zie bijlage).

'Framing' is daarvan de doelbewuste versie.

Wordt door politici gebruikt op advies van spindoctors. 'To spin': ronddraaien en dus verdraaien. Gebeurtenissen, ideeën, mensen... worden doelbewust in een bepaald context ('frame') geplaatst waardoor ze in een moreel goed of slecht daglicht komen te staan. Het gevolg van framing is dat de feitelijke juistheid van een boodschap onbelangrijk wordt, het ideologische doel is dat de eraan toegekende morele waarde blijft hangen.

Toepassing, uitgebreid: **vertoog**

---

¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Foucauldian_discourse_analysis

¹⁸ Deze visie op taal is gebaseerd op de structurele linguïstiek van Ferdinand de Saussure, grondlegger van de structuralistische taaltheorie.

Een vertoog is een geheel aan ideeën en redeneringen waarmee maatschappelijk belangrijke onderwerpen (uitwisselingen, verhoudingen) in een bepaald kader worden gezet.

Dat kader is de grond van het vertoog en determineert het denken over die onderwerpen, en vandaaruit het gedrag.

Wanneer een vertoog dominant wordt, dan wordt een bepaalde manier van spreken en dus van denken letterlijk vanzelfsprekend, ongeveer niemand kan nog denken of spreken vanuit een ander kader. Het wordt een 'pensée unique'.

Newspeak, term van George Orwell in zijn dystopische roman *1984*. Zie <https://en.wikipedia.org/wiki/Newspeak>

Elk vertoog heeft een oorspronkelijk toepassingsveld (bvb religie, economie) met een daarbij behorende typische woordenschat; de dominantie van een vertoog betekent dat de vertoog-typische woorden niet langer beperkt blijven tot het oorspronkelijke maar een uitbreiding kennen naar zo ongeveer alle andere velden, samen met de daarin begrepen denkbeelden.

Concreet houdt dit in dat de voor het dominante vertoog typische woordenschat gebruikt wordt in velden waar die woordenschat niet thuishoort (bijvoorbeeld 'investeren in relaties'; **dus**: een relatie is een zaak van winst of verlies en moet renderen).

- Zolang het religieuze discours zich bij religie hield, bleef de invloed beperkt. Vanaf het ogenblik dat religie de politieke macht naar zich toetrok, en daarmee ook het rechtswezen, het onderwijs en de zorg, wordt ze allesbepalend. Gevolg: **eeuwenlange strijd om Kerk en Staat te splitsen**.
- Zolang het economisch-neoliberaal vertoog zich beperkt tot economie, blijft haar invloed beperkt. Vanaf het ogenblik dat de vrijemarktideologie de politiek in haar greep heeft, en dus ook het onderwijs, onderzoek en de zorg, wordt ze allesbepalend. Gevolg: **huidige strijd betreft de splitsing tussen Staat en Markt**.

Het dominante vertoog dient zichzelf aan als waarheid *omdat het in overeenstemming is met de grond ervan*. En omgekeerd, *haar grond is waar omdat ze in overeenstemming is met het vertoog* (zie hoger: **cirkelredenering** bij autoriteit).

Precies omdat de grond van autoriteit arbitrair is, kan geen enkel dominant vertoog toestaan dat haar grond bevraagd wordt. Indien dat wel gebeurt, wordt de arbitrariteit ervan duidelijk. Ondervraag de grond van religie, ideologie, zelfs van wetenschap, en je botst op axiomatische aannames (die dus vervangen kunnen worden door andere). Zie hoger Pascal.

Gedurende verschillende tijdperken zijn er inhoudelijk verschillende vertogen die de maatschappij domineren: religie, politieke ideologie, economische ideologie.

Verschillende vertogen installeren vervolgens verschillende maatschappelijke realiteiten, dwz andere verhoudingen tussen mensen, andere vormen van uitwisseling en *zelfs een andere identiteit*.

- Religie: geloof in de bijbel; mens = 'gelovige'

- Politieke ideologie: geloof in een ideale maatschappij op grond van een bepaalde politieke theorie (liberalisme, socialisme, ...); mens = 'kameraad' (communisme), 'burger' (sociaaldemocratie)
- Economische ideologie: geloof in de vrijemarkt (neoliberalisme) als basis voor de best denkbare maatschappij; mens = 'cliënt'

Illustratie van de kracht van een vertoog: het religieus discours in het Westen, tot laat in de vorige eeuw. In terugblik kunnen we zien hoe religie 'alles' bepaalde, en geven wij kritiek op hedendaagse maatschappijen waar dat het geval is.

Historisch zien we de verschuivingen optreden, waarbij een vertoog verdwijnt en vervangen wordt door een volgende. Het nieuwe dominant vertoog zal zichzelf altijd voorstellen als **intrinsiek** 'juist', 'waar', 'ethisch correct', d.w.z. als een correcte weergave van 'de' werkelijkheid, en het vorige als verkeerd, voorbijgestreefd, ouderwets (vandaar reactie op maatschappijen die gedreven worden door een ander vertoog: "Ze staan nog niet zo ver als wij"). **In de praktijk liggen de zaken anders: een dominant vertoog schept altijd haar eigen sociale werkelijkheid en bestendigt daardoor zichzelf.**

Belangrijke implicaties voor de psychologie:

- Een dominant vertoog bepaalt wat normaal is en wat niet, op vlak van uitwisseling en sociale verhoudingen; dus: *het dominante vertoog bepaalt wie gestoord is en wie normaal* – zie deel IV
- Bovendien bepaalt het dominant vertoog "de" realiteit (Zie antwoord Charcot aan Freud: "Ca n'empêche pas d'exister")¹⁹
- Uit hoofde van de dominantie van het vertoog worden de effecten daarvan zelfbestendigend, op grond van uitsluiting
- Uitsluiting: slechts wie tot het vertoog behoort, krijgt spreekrecht, de ander wordt niet gehoord
- Uitsluiting: het vertoog bepaalt binnen welk kader er gediscussieerd mag worden en binnen welk niet (Vroeger 'Dat staat niet in de bijbel. Tegenwoordig: 'Dat is economisch ondenkbaar! TINA).

Merk op dat het feit dat iemand als deskundige spreek- en beslissingsrecht krijgt, gebaseerd is *op het vertoog dat bepaalt wie spreekrecht heeft*, vaak over onderwerpen waarover ze nauwelijks expertise hebben. Voorbeelden: priesters over seksualiteit, CEO's over klimaatverandering, ...

Conclusie voor cultuur- en maatschappijkritiek:

De effecten van een dominant vertoog moeten zoveel mogelijk geëxpliciteerd worden, anders kunnen we ze niet kritisch bevragen.

---

¹⁹ Charcot is een van de grondleggers van de neurologie, die zowel de hysterie als de epilepsie grondig bestudeerde. Eind negentiende eeuw volgde Freud bij hem stage in de Salpêtrière (Parijs) en leerde daar het verband kennen tussen hysterie en hypnose. https://nl.wikipedia.org/wiki/Jean-Martin_Charcot

Kritische houding tov een vertoog vraagt een kritische houding tov taal en woordenschat.

PRAKTIJKEN

Pragmatische vraag: hoe wordt het vertoog aangeleerd en doorgegeven?

Antwoord: via praktijken

Stelling gebaseerd op **Foucault**: een dominant vertoog hanteert een **eigen woordenschat**, waarmee ze het denken bepaalt. De dominantie van een vertoog wordt zichtbaar wanneer haar taalgebruik opduikt *in andere velden dan het oorspronkelijke*. Taal en woordenschat worden aangeleerd via praktijken in het alledaagse leven.

Verschuivingen in het taalgebruik wijzen op verschuivend vertoog. Pijnlijk voorbeeld:

- Vroeger: *studenten* aan een *universiteit*; connotaties: kritisch, zelfstandig, universeel
- Tegenwoordig: *leerlingen* die naar *school* gaan; connotaties: volgzaam, afhankelijk, klaargestoomd worden voor werkvloer

Dus: het dominante vertoog bepaalt wat de juiste kennis is, wie die mag doorgeven en in welke bewoordingen dat gebeurt. Wie de informatiebronnen beheerst, beheerst het vertoog. Het gevecht tussen vertogen is altijd een gevecht over informatieverspreiding, vandaar het belang van censuur.

Het typische taalgebruik en het bijbehorende denken worden verspreid via bepaalde **praktijken** die op hun beurt het gedrag bepalen:

- opvoeding en onderwijs
- rituelen, met sociale gewoontepatronen tot gevolg
- bureaucratie
- media
- sociale media en het internet

Het bij het vertoog horend taalgebruik met inbegrip van het denken wordt via deze praktijken verspreid. Zie hoger: kennis is bepalend voor een vrijwillige onderwerping aan autoriteit.

Opvoeding: als doorgeefluik voor dominante waarden; 'opvoeden' = kinderen zo dicht mogelijk bij de maatschappelijke *norm*-aliteit brengen

Aanvankelijk externe dwang, met een ander die reëel aanwezig moet zijn
Doel: interne dwang, op grond van verinnerlijking; Ueber-Ich als het geweten, de interne stem

Onderwijs sluit daarbij aan (ideale versie: eerst normbestendigend, daarna ontvoogdend)

Belangrijk: in welke mate is kennis openbaar toegankelijk of niet?
Van Diderots 'Encyclopedie' tot Wikipedia,
zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Encyclopédie>

Rituelen: religieuze (doop, huwelijk,..), alledaagse (tafelmannieren, wijze van begroeting, slaapritueel – zie N.Elias)

Bureaucratie = de ijzeren kooi van **Weber**, ondertussen digitale kooi, ('Computer says no').²⁰

- Is noodzakelijk voor het officieel vastleggen en neerschrijven van goederenverdeling en verhoudingen
- Is een traagheidsfactor in de evolutie van vertogen
- gaat vaak in tegen een nieuw dominant vertoog

Arbeidsorganisatie (van ambachtsgildes naar multinationals; van mensen naar 'human resources')

Klassieke **media**: ooit zeer belangrijk (pamfletten, kranten); kunnen vandaag enkel bestaan op grond van reclame-inkomsten en zijn dus niet langer onafhankelijk

Toenemend belang van **sociale media en internet**.

- Positief: algemene toegang tot kennis; zie Wikipedia,
- Positief: razendsnelle informatie-uitwisseling
- Positief: creatie van horizontale netwerken
- Negatief: 'fake news'; zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Conservapedia>²¹
- Negatief: internet geeft zelfbevestigende informatie via algoritmes
- Negatief: dominantie van beelden, met als resultaat beïnvloeding die buiten bewustzijn om verloopt

BESLUIT: HOE INGAAN TEGEN FAKE NEWS, FAKE SCIENCE?

---

²⁰ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Bureaucratie>
<https://www.vn.nl/de-filosofie-van-de-bureaucratie/>

²¹ Je kan er o.a. lezen waarom feminisme zoveel mogelijk uitgebannen moet worden. Ter illustratie, bekijk het lemma over feminisme: <http://www.conservapedia.com/Feminism>. Politiek gevoelige lezeressen kunnen dit beter niet openen. En kijk eens naar het logo: onder het logo van Conservapedia staat "the trustworthy encyclopedia". 'Trust' op grond waarvan? In tegenstelling tot het horizontale netwerk aan de basis van Wikipedia kan de inhoud van Conservapedia enkel door een beperkte groepje aangepast worden.

Willen we wetenschappelijk onderzoek gebruiken als basis voor cultuur- en maatschappijkritiek, dan moet het onderzoek minimaal aan de volgende vereisten beantwoorden, en dit naast de methodologische eisen:

- Elk onderzoeker/elk onderzoek moet zich de vraag stellen welke ethische achtergrond (mensvisie, maatschappijvisie) hij hanteert.
- Een onderzoeksgroep die niet onafhankelijk is (gesponsord door industrie, uitgevoerd door een denktank van een bepaalde ideologische strekking,...). moet dit uitdrukkelijk vermelden bij het door hen uitgevoerde of voorgestelde onderzoek ('disclaimer').
- Wetenschappelijke conclusies en adviezen moeten gebaseerd zijn op meerdere onderzoeken, van verschillende, bij voorkeur onafhankelijke onderzoeksgroepen.

Ter illustratie een **bijlage met twee krantenartikels over herbiciden (glyfosfaten), zie bijlage.**

De vraag die te weinig gesteld wordt, is ethisch: welke maatschappij willen we, en waarom? Dit is een andere discussie dan een puur wetenschappelijke.